

UOT 372.857

Könül Faiq qızı Mahmudova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

<https://orcid.org/0000-0001-7042-9257>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6449320>

Məleykə Oqtay qızı Şərifova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0000-0003-3592-0272>

GÜNÜN AKTUALLIĞI – YOLUXUCU XƏSTƏLİKLƏR

Конуль Фаиг гызы Махмудова

доктор философии по педагогике

старший преподаватель Азербайджанского Государственного

Педагогического Университета

Малейка Огтай гызы Шарифова

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

АКТУАЛЬНОСТЬ ДНЯ – ИНФЕКЦИОННЫЕ БОЛЕЗНИ

Konul Faig Mahmudova

doctor of philosophy in pedagogy

senior teacher of Azerbaijan State Pedagogical University

Maleyka Ogtay Sharifova

Azerbaijan State Pedagogical University

THE URGENCY OF THE DAY – INFECTIOUS DISEASES

Xülasə. Təqdim edilən məqalə ümumtəhsil məktəblərinin VIII siniflərində yoluxucu xəstəliklərin öyrədilməsinə həsr olunub. Məqalədə dövrümüzə qədər gəlib çatan, hal-hazırda da aktual problem olan bir neçə yoluxucu xəstəliyin təsnifatı verilmiş və ümumtəhsil məktəblərində bu problemin tədrisinin əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Açar sözlər: *aktuallıq, müasir təhsil sistemi, müasir dərsliklər, yoluxucu xəstəliklər.*

Резюме. Представленная статья посвящена преподаванию инфекционных болезней в VIII классах общеобразовательной школы. В статье классифицированы некоторые инфекционные заболевания, дожившие до наших дней и до сих пор являющиеся актуальной проблемой, и подчеркнута важность преподавания этой проблемы в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: *актуальность, современная система образования, современные учебники, инфекционные болезни.*

Summary. The presented article is devoted to the teaching of infectious diseases in the VIII grades of secondary schools. The article classifies several infectious diseases that have survived to the present day and are still a pressing problem, and emphasizes the importance of teaching this problem in secondary schools.

Keywords: *relevance, modern education system, modern textbooks, infectious diseases.*

Hal-hazırda alimlər hər gün bütün dünya üzrə çox sayda insanın həyatını alan koronavirusun müalicəsinin axtarışındadırlar.

Bu çətin dövrdə çoxları koronavirusun ilk epidemiya olmadığını və bəşəriyyətin əvvəllər də müalicə olunmayan xəstəliklərlə mübarizə

apardığını xatırlayır. İnsanların indiyədək məğlub etdiyi bir çox yoluxucu xəstəlik mövcud olmuş və bir çoxu hazırkı dövrdə də insanlar üçün ölümcül təhlükələr yaradırlar.

Bu məqaləmdə onların bir neçəsinin adını çəkmək və hər biri haqqında qısa məlumat vermək istərdim.

Təbii çiçək

Çiçək xəstəliyi virusların törətdiyi xəstəliklərdən biridir. Bu xəstəliyə yoluxmuş insanın bədəni yaralarla örtülürdü, sağalma şansı isə çox az idi. İnsanlar təkcə bilavasitə əlaqə nəticəsində deyil, həmçinin üçüncü şəxslər tərəfindən də yoluxurdular. Sağalandan sonra xəstənin bədənində yara izləri qalırdı, ağır hallarda insan görmə qabiliyyətini itirirdi. Çiçək xəstəliyinin əlamətləri aşağıdakılardır:

- Balaca, qırmızı və ortasında su olan balaca ləkələr ilk öncə qarın və kürək nahiyəsində daha sonra isə bütün bədəndə görsənməyə başlayır. Səpkilərin içərisində olan maye bulanıq, ağ rəngdə olur.

- Dözülməz qaşınma müşahidə edilir lakin uşaqları bu səpkiləri qaşımaqdan çəkindirin əgər səpkilər qaşınıb qoparılsa onu yerlərində çapıqlar qalacaq,

- Bədəndə yüksək hərarət,
- İştahsızlıq və baş ağrısı,

Təbii çiçək xəstəliyinə qarşı peyvənd 18-ci əsrdə ingilis həkimi Edvard Cenner tərəfindən icad edilmişdir. 20-ci əsrin ikinci yarısında həkimlər bu xəstəliyin öhdəsindən tam olaraq gələ bildilər. Bu gün təbii çiçək virusu təbiətdə artıq yoxdur.

Poliomielit

Poliomielit – sinir sistemini zədələyə, əzələlərin iflicinə gətirib çıxara və ölümlə nəticələnmə bilən yoluxucu xəstəlikdir.

Bu xəstəlik minlərlə uşağın həyatını məhv edib. Kütləvi yoluxma halları Skandinaviya ölkələrində və Amerikada qeydə alınmışdır. 20-ci əsrin ortalarında poliomielit xəstəliyinə yoluxma hallarının artması bir çox ölkə üçün əsl fəlakət idi.

Poliomielitə qarşı peyvəndi amerikalı alimlər Conas Solk, Hilari Koprovski və Albert Seybin tərəfindən icad edilmişdir.

Covid-19 (Koronavirus)

Koronaviruslar insan və ya heyvanlar arasında yayıldığı sübut edilmiş patogen xüsusiyyətləri olan geniş viruslar ailəsidir. Məlumdur ki, bir

sıra koronaviruslar insanlarda adi soyuqdəymədən tutmuş daha ciddi xəstəliklərə qədər, məsələn Yaxın Şərqi Tənəffüs Sindromu (MERS) və Ağır Kəskin Tənəffüs Sindromu (SARS) kimi respirator infeksiyalara səbəb ola bilər. Bu yaxınlarda aşkar edilmiş koronavirusların sonuncusu COVID-19 xəstəliyinə səbəb olur.

COVID-19 – koronavirusların son zamanlarda aşkar edilmiş yeni növünün səbəb olduğu infeksiya xəstəlikdir. 2019-cu ilin dekabr ayında Çinin Vuhan şəhərində infeksiya yaranmazdan əvvəl yeni virus və xəstəlik haqqında heç nə məlum deyildi.

COVID-19 virusunun geniş yayılmış əlamətləri qızdırma, halsızlıq və quru öskürək hesab olunur. Bir çox xəstələrdə müxtəlif ağrılar: burun tutulması, burun axması, faringit və ya ishal ola bilər. Adətən bu əlamətlər tədricən inkişaf edir və yüngül xarakter daşıyır. Virusə yoluxmuş bəzi şəxslərdə heç bir əlamətlər və ya özünü pis hissetmə halı müşahidə olunmur.

Hepatit-C

Hepatit C eyni adla xatırlanan (Hepatit C virusu) virusla bağlı inkişaf edən xəstəlikdir. Xəstəlik uzun müddətə qaraciyəri zədələyir və qaraciyər sirrozunun inkişafına səbəb olur. Virus 1989-cu ildə kəşf edilmişdir. Bilinmədiyi dövrlərdə, hadisələr hepatit A və hepatit B xəstəliklərinə bənzədiyindən bu xəstəlik A- non B hepatiti (A və B-yə bağlı olmayan) adı ilə xatırlanmaqda idi. Əksər hallarda simptomları müşahidə olunmur, ancaq xroniki hepatiti izləmək mümkündür. Xəstəliyin sonrakı gedişi qaraciyərin liflərinin dağılması – qaraciyər sirrozu ilə nəticələnir. Hepatit C virusu (HCV) qan vasitəsilə yayılır. C hepatitinə qarşı heç bir vaksın yoxdur. İnfeksiyanın simptomları tibbi baxımdan idarə edilə bilər və pasientlərin proporsiyası anti-virus dərmanlarının uzun kursu ilə virusdan təmizlənilə bilər.

Qızılca

Qızılca ən yoluxucu xəstəliklərdən biridir. Əsasən ağız boşluğunun selikli qişasının iltihabı, yüksək hərarət, eləcə də yuxarı tənəffüs yollarının iltihabı ilə xarakterizə olunur. Xəstəliyin ən irəli vəziyyətlərində sətəlcəm və beyin iltihabı kimi vəziyyətlərə də yol açə bilər. Əlamətləri özünü mərhələlər halında göstərir. İlk 2 gün burun axıntısı, qızdırma, gözlərdə sulanma və qızarma, gözdə ağrıma, öskürək olur. Işığa qarşı həssaslıq göstərir. 3-cü gün ağız içində ağ nöqtə

şəklində ləkələr görülür. 4-cü gün isə bu əlamətlərdən sonra dəridə səpgilər meydana gəlməyə başlayır. Səpgilər alın və boyun bölgəsində başlayır. Sonra bədənə yayılır. Səpgilər yüngül qabarıq və qırmızıdır. Bəzən başqa komplikasyonlara da yol açə bilər.

Bu günlərdə inkişaf etmiş ölkələrdə qızılcaya qarşı peyvəndlər vurulur ki, bu da ölüm hallarının sayını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır.

Tetanus

Bu xəstəlik haqqında hələ Qədim Misir, Yunanıstan, Hindistan və Çində yazırdılar. Tetanus xəstəliyinin elmi tədqiqatı 19-cu əsrdə başlamışdır.

Əsasən iqlimi isti, rütubətli olan ölkələrdə çox yayılmışdır. **Tetanus** – ağır, kəskin, təhlükəli yoluxucu xəstəlikdir. Yunan dilində “*tetanus*” qıcolma, donma mənasını ifadə edir. Eritrositlərin parçalanması (hemolizi) və skelet əzələlərinin qıcolması ilə müşahidə olunan, asfiksiya (boğulma) və ölümlə nəticələnə bilən mərkəzi sinir sisteminin zədələnməsi ilə səciyyələnilir. Mikroblar ancaq zədələnmiş dəri və selikli qişadan orqanizmə daxil olub oksigensiz şəraitdə inkişaf edib tetanus xəstəliyi törədir. Buna görə dərinə nüfuz edən yaralar tetanusun inkişafı üçün daha çox əlverişlidir.

Xəstəlik adətən kəskin, halsızlıqla, əksər hallarda sağalmaya meyli olan yara ətrafı əzələ və dərinin gərginliyi və dartılması ilə başlayır. Xəstəliyin başlanğıc əlaməti çeynəmə əzələlərinin yığılması nəticəsində trizmin (çənənin qıç olması) əmələ gəlməsidir. Ağır hallarda dişlər elə qapanır ki, ağızı açmaq mümkün olmur.

Fil xəstəliyi

Fil xəstəliyi və ya elefantiaz – insan bədəninin hər hansı bir hissəsinin hədsiz böyüməsidir. Ən çox Afrika ölkələrində yayılmışdır. 2015-ci il 5 oktyabrda Satosi Omura, Uilyam Kempbell ilə birlikdə bu infeksiyanın müalicəsi üçün preparatların kəşfinə görə Nobel mükafatına layiq görüldü.

Bu xəstəlik zamanı qızdırma və güclü ağrılar baş verir. Hipertrofiyaya uğramış ayaqlar, əllər, sinə və cinsiyyət orqanları, bu xəstəliyin ümumi simptomlarından sayılır. İnfeksiyanın ən ümumi görülən əlamətləri isə həddindən artıq dərəcədə böyümüş qollar, qıçlar, genitaliya və sinələridir.

Bu xəstəliklər hər biri indiyədək insanların məğlub etdiyi yoluxucu xəstəliklərdir. Ancaq bu

xəstəliklərdən əlavə hələ də insan üçün güclü təhlükə mənbəyi olan, insanların tamamilə məhv edə bilmədiyi bir çox yoluxucu xəstəliklər də mövcuddur. Bunlara misal olaraq Ebola, Zika, Sars, donuz qripi, QİÇS, hepatit və s. və son dövürün ən geniş yayılmış olanı Covid-19-dur.

Bunların hər biri ilə bağlı geniş miqyaslı tədbirlər görülsə də təhlükəli sayılan, nəzarətsiz olduqda, bədən müqaviməti zəif olduqda ölümlə nəticələnən xəstəliklərdir.

Yoluxucu xəstəlikləri öyrənən elm “epidemiologiya” elmidir. Epidemiologiya insanlar arasında müxtəlif yoluxucu xəstəlikləri və onların yaranma səbəblərini öyrənir. Xəstəliklərlə mübarizədə profilaktik tədbirlərin hazırlanması epidemiologiyanın əsas məqsədidir. Epidemiologiya qədim zamanlardan yoluxucu xəstəliklərin yayılması və onlara qarşı mübarizə zamanı aparılan müşahidələr əsasında yaranıb. Bu elmin banisi Hippokrat (e.ə 461-370) hesab olunur. Onun “Epidemiologiyalar haqqında yeddi kitab” əsəri günümüzə qədər gəlib çatıb.

Yoluxucu xəstəliklər günümüzün aktual problemlərindən olduğundan onlarla mübarizə biologiya fənninin 10-cu sinif dərsləsinin, “Canlılarda baş verən dəyişikliklər” başlığı altında “epidemiologiya” bölməsində məlumat verilmişdir. Bu bölmədə epidemioloji üsullardan, infeksiya mənbələrindən, yoluxma mexanizmlərindən, yoluxucu xəstəliklərin növlərindən və onlara qarşı mübarizə üsullarından bəhs edilir.

Həmin bölmədə biologiya fənninin 3-cü məzmun xətti olan “İnsan və onun sağlamlığı” məzmun xəttinə uyğun olaraq şagirdin aşağıdakı bilik və bacarıqlara yiyələnməsi nəzərdə tutulur:

3.2. Sağlamlığın qorunmasına dair bacarıqlar nümayiş etdirir əsas standartı əsasında;

3.2.1 Yoluxucu xəstəliklər, onlardan qorunma yolları haqqında referat, təqdimat hazırlayır.

3.2.2 Sağlam həyat tərzində gigiyena qaydalarının rolunu və əhəmiyyətini dəyərləndirir, məruzə və təqdimatlar hazırlayır.

Hər iki alt standart bu bölməyə daxil olan bütün mövzular üzrə reallaşdırılır.

Şagirdlər insan orqanizmi üçün yoluxucu xəstəliklərin çox qorxulu olduğunu həmişə özünü və ətrafdakıları bu xəstəliklərdən qorunmalı olduğunu öyrənməli, yoluxucu xəstəliklərin asanlıqla xəstə adamdan sağlam adama keçib sürətlə yayıldığını bilməlidir. Bu mövzuları keçərkən şagirdlərə gündəlik həyatlarında xəstəliklərdən qorun-

maları üçün bir neçə əlavə məsləhət də vermək olar. Ümumtəhsil məktəblərinin ayrı-ayrı siniflərində biologiya dərslərinə bu barədə məlumatlar yer alır.

VIII sinif biologiya dərslərində vərəm, Hepatit C, QİÇS, qrip kimi yoluxucu xəstəliklər, onların əlamətləri haqqında şagirdlərə ətraflı məlumat verilir. Bu xəstəliklərdən qorunmaq məqsədilə şagirdlərin dərslərində yoluxucu xəstəlikləri əlamətlərinə görə müəyyən etməyi, yoluxma yollarını öyrənmələri vacibdir. Bir neçə tapşırıq nümunəsi üzərində bunun yollarını göstərmək istərdim:

Yoluxucu xəstəliklər	Yoluxma yolları	Əlamətləri	Qorunma yolları

Tapşırıq 2. “Vərəm xəstəliyi və ondan qorunması yolları haqqında layihə hazırlayın. Layihədə istifadə olunacaq faktlar, şəkillər, layihənin verilmə zamanı müəllimlə birlikdə qərarlaşdırılır və sonda ən bəyənən layihənin mükafatlandırılacağı qeyd olunur.

2. Mövzu: Qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəliklər.

Standart: 3.2.1. Sağlamlığın qorunması qaydalarını izah edir.

Məqsəd: Qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəlikləri fərqləndirir.

Qan xəstəlikləri və qanla yoluxan xəstəliklərdən qorunma yollarını izah edir.

Tapşırıq 1. Dərslərdən istifadə etməklə səhv cavabları seç, düzə çevir.

1. QİÇS törədən virus insana yalnız qanla yoluxur.

2. Hepatitlər zamanı qaraciyər zədələnir.

3. QİÇS xəstəliyi ağciyərləri sıradan çıxarır.

4. Xəstələr ən çox xəstəliyin gizli dövründə yoluxdurucu olurlar.

Ədəbiyyat:

1. Верзилин, Н.М., Корсунская, В.М. Общая методика преподавания биологии. -М.: Просвещение,-1983, -384 с.
2. Методика обучения биологии / В.С. Конюшко, С.Е. Павлюченко, С.В. -Чубаро.Мн.: Книжный дом, -2004.
3. Пометун, Е. Энциклопедия интерактивного обучения. Киев-2007
4. Məmmədova, N., Biologiya-8, Ümumtəhsil məktəblərinin 8-cı sinfi üçün dərslək. / N. Məmmədova, B. Həsənova, K. Mahmudova, L. Fətiyeva. –Bakı: “Şərq-Qərb”, -2019.

1. Mövzu: Tənəffüs orqanlarımızı qoruyaq.
Standart: 2.1.2 Zərərli vərdişlərin insan orqanizminə mənfi təsirini izah edir.

3.2.1 Sağlamlığın qorunması qaydalarını izah edir.

Məqsəd: Spirt, alkoqol və narkotiklərin tənəffüs orqanlarına mənfi təsirini izah edir.

Tənəffüs orqanlarının qorunması qaydalarını izah edir.

Tapşırıq 1. Dərslərdən və paylama materialından istifadə etməklə cədvəli tamamlayın.

5. Hepatitlər zamanı sarılıq baş vermir.

6. QİÇS xəstəliyi insanın immun sisteminə təsir etmir.

Tapşırıq 2. İKT vasitələrindən istifadə edərək Hepatit B və C-ni araşdırıb, aralarındakı fərqləri vurğulayaraq təqdimat hazırlanması tapşırılır. Bunu ev tapşırığı olaraq vermək olar ki, şagird yalnızca dərstdə deyil, evdə də fənn ilə məşğul olsun.

Problemin aktuallığı: Ümumtəhsil məktəblərinin VIII siniflərində biologiya fənninin tədrisində keyfiyyətin artırılması məqsədilə yoluxucu xəstəliklərin vurğulanması aktual hesab edilir.

Problemin elmi yeniliyi: Məqalədə hal-hazırda dövrün qlobal problemi olan yoluxucu xəstəliklərin təsnifatı verilmiş, ümumtəhsil məktəblərinin VIII siniflərində biologiya fənninin tədrisində öyrənilməsinin əhəmiyyəti təhlil edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi: Məqalədən ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

E-mail: konul-mahmudova@mail.ru
meleykewerifovaa@mail.com

Rəyçilər: *biol.ü.fəls.dok.* Q.M. Əliyev,
ped.ü.fəls.dok., dos. E.R. Hüseynova
Redaksiyaya daxil olub: 23.02.2022